

УДК 37.378

ЛЕВКІВ Сергій Петровичаспірант кафедри педагогіки Житомирського
державного університету імені Івана Франка
e-mail: levkiw@i.ua**ПЕДАГОГІЧНИЙ ВПЛИВ РЕЛІГІЙНИХ ВІРУВАНЬ
НА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ**

Анотація. Статтю присвячено з'ясуванню педагогічного впливу релігійних вірувань на формування екологічної культури українського народу. Аналізується сутність понять «педагогічний вплив», «екологічна культура», «релігія». З'ясовуються особливості взаємодії екології та релігії. Розкриваються передумови формування екологічної культури українського народу в процесі історичного розвитку. Визначаються форми співпраці релігійних та громадських організацій з освітніми закладами. Акцентовано увагу на основних завданнях щодо спільних зусиль науковців, освітян, служителів церкви і урядовців у процесі реалізації стратегії гармонійного розвитку людства.

Ключові слова: педагогічний вплив, релігія, екологічна криза, екологічна етика, екологічна культура, екологічна освіта, громадський екологічний рух.

Постановка проблеми. Останнім часом у світі загострилися протиріччя, які поставили під загрозу можливість подальшого існування людини і природи. Глобальна екологічна криза – це не результат якоїсь одиначної помилки, неправильно обраної стратегії технічного або соціального розвитку. Це відображення глибинної кризи культури, що охоплює весь комплекс взаємодії людей один з одним, з суспільством і природою [9].

Людство намагається знайти вихід із кризи, у яку воно себе загнало, з'ясувати глибинні причини катастрофи, виробити спільну для людства екологічну ідеологію. Прямо або опосередковано навколишнє середовище впливає майже на всі процеси життєдіяльності людини. Воно суттєво позначилось і на формуванні релігійних уявлень. Релігійні погляди перебувають у причинно-наслідковому зв'язку з навколишнім середовищем, із могутніми феноменами природи і тими враженнями, які їхня сприятлива або руйнівна дія породжує у свідомості людей. Релігія, як частина культури, відіграла суттєву роль у формуванні взаємовідносин людини і світу природи. Вивчення взаємодії навколишнього середовища і релігії дає можливість виявити глибинні зв'язки релігії з природою, проаналізувати можливі причини кризи, що виникла між людиною і природою, зробити внесок у формування екологічної етики та дослідити передумови зародження громадського екологічного руху [8, 3].

Аналіз останніх досліджень. Проблеми взаємодії екології і релігії досліджували О. О. Беляков, Г. О. Білявський, В. М. Ісаєнко, А. М. Мучник, О. Н. Саган, Т. В. Саєнко, Л. Р. Самарова, І. Г. Шемель та ін.

Метою статті як складової нашого дослідження є з'ясування педагогічного впливу релігійних вірувань на формування екологічної культури та становлення громадського екологічного руху в Україні.

Виклад основного матеріалу. В умовах загострення проблем взаємодії людства й природи перед сучасною педагогічною наукою та практикою постає низка невідкладних завдань, пов'язаних з необхідністю виховувати наступне покоління не у згубній традиції якомога більше брати від природи, а у шанобливому ставленні до всього суцього, що споконвіку притаманне українському народові.

Формування нової національної стратегії освіти не може не враховувати тисячолітній досвід екологічного виховання підростаючого покоління, що ґрунтується на релігійних переконаннях [5].

Українці завжди були селянською нацією, що пов'язувало їх постійно з природою. Зумовлені природними стихіями труднощі землеробської долі і водночас захоплення красотою природи, її довершеністю і гармонією формували впевненість у наявності творця. Тісно пов'язана з господарчим роком селянина і його життєвим циклом обрядовість у комплексі з тими уявленнями і віруваннями, які її супроводжують, може слугувати джерелом знань про особливості релігійності українця [4].

З огляду на визначену проблему, існує необхідність проаналізувати питання щодо сутності категорії «педагогічний вплив».

Педагогічний вплив – педагогічно доцільна організація життєдіяльності об'єктів виховання, у процесі якої вони набувають необхідних моральних та інших рис і якостей, знань, навичок і звичок [6].

Екологічну культуру вчені визначають як засвоєння особистістю екологічних (природоохоронних) моральних норм, принципів, категорій, ідеалів суспільства на рівні власних переконань, дотримання їх як звичних форм особистої поведінки. Структуру екологічної культури особистості складають знання, почуття, відношення, поведінка. Тому змістом виховної роботи по становленню екологічної культури є формування системи екологічних знань, почуттів, ставлень, а також екологічної поведінки [5].

Релігія – це більше, ніж просто віра в Бога чи шлях до кращого загробного життя. Це, швидше, система координат для світу і для людини. Релігія пов'язує людей з Божественною присутністю, собі подібними і всіма живими істотами, що населяють планету. У результаті люди починають поважати тривалий еволюційний шлях, пройдений Землею, виступати за уважне ставлення до мільярдів біологічних видів, які живуть поряд на цій планеті, за економне використання природних ресурсів, необхідних для господарської діяльності, за їх справедливий розподіл, за усвідомлення своєї відповідальності перед майбутніми поколіннями [9].

Взаємозв'язок екології та релігійної ідеології є найдавнішими – ще задовго до появи поняття «екологія» релігійні організації переймалися екологічними проблемами. А тому, проблеми екології можуть стати навіть тим спільним майданчиком, де відбуватиметься діалог непримирених сторін [7].

Педагогічна наука і релігія можуть вносити власний важливий внесок у захист та виховання екологічних цінностей, хоча ні однієї з них окремо недостатньо [4].

Чимало вітчизняних і закордонних дослідників у останні роки поєднують проблеми збереження довкілля та релігійні цінності. Серед західних досліджень найбільш детально вони розглянуті у праці "Культурні та духовні цінності біорізноманіття", де наведено зразки понад 300 історій, поем, віршів і наукових досліджень, зібраних Екологічною програмою ООН. Редактор книги з Центру досліджень довкілля, етики і суспільства Оксфорду Даррел Посей, проаналізувавши всі матеріали, робить висновок, що майбутнє природи залежить не тільки від технічних, наукових та економічних експертів, але й від поваги до цінностей людей, які найближчі до Землі. Це, насамперед, нечисленні народи та аборигени. Свої стосунки з довкіллям вони будують на релігійних засадах, які є невід'ємною частиною їх життя [1, 6].

Найбільш наближеними до природи були ранні вірування багатьох народів, зокрема і давніх слов'ян. Людина жила в гармонії з навколишнім світом, тонко відчувала його, знала про божественний початок всіх живих істот. Було поширене природопоклоніння. Гріхом вважали забруднювати воду, зневажати землю, рослини чи тварин [3].

В уявленні давньої людини все, що оточувало її, було живе, одухотворене, наділене магічною силою, яка так чи інакше на неї впливала. Молитви і релігійні обряди справлялися якнайближче до таємничих сил природи: під особливим деревом (зокрема, дубом), на полі, біля криниць, в лісі, біля річок і озер. На узвишші, часто на узліссі встановлювалися і язичницькі ідоли – боввани. Сама природа була не тільки оселею, а й частиною ества вищих сил;

приміщення чи будови для молитов були не потрібні: храми і капиша з'явилися порівняно недавно, уже за княжої доби. Український лісостеп і степ, родючі землі, неповторні краєвиди були тими природними чинниками, які формували національний характер.

Пантеїзм вірувань сприяв відчуттю єдності з природою. Під час відправлення ритуалів людина ніби розчинялась у просторі. Ритуали супроводжувалися проникливим співом, характер і зміст якого залежав від призначення обряду. У ритуалі брали участь всі члени роду: від найстаріших до найменших, для яких споглядання обряду було водночас і великою школою морального виховання, і уроком набуття природничих знань та суспільного досвіду.

Про грані співіснування язичництва і християнства написано чимало. Безперечним є факт екологізації українського православ'я через його поєднання з попередньою релігійно-світоглядною системою. Засвоюючи нову чужу віру, вірування наших предків не розчинилися у нових християнських святах та обрядах. Неможливо уявити собі зиму без Різдва Христового, без ряджених, вертепу і куті, а весну – без Христового Воскресіння, Великдень – без писанок. Літні Зелені свята невід'ємно асоціюються з клечанням хати лепехою і свіжою травою. Спас поєднується з обжинковими звичаями та обрядами. Зберігся і культ Матері, який деякі сучасні автори відносять до головних архетипів колективного безсвідомого українців і, як доказ, наводять приклад поклоніння Богородиці нарівні з Христом. Можна тільки пишатися тим, що наша обрядовість є однією з найбагатших у Європі і дуже давньою, як і сам народ [5].

На сьогодні християнські Церкви в Україні (у першу чергу римо-католики, греко-католики та православні) поступово нарощують свою активність у справі екологічного виховання віруючих, участі у міжнародних форумах та організації всеукраїнських й локальних природоохоронних заходів.

Практична співпраця релігійних та світських інституцій у сфері захисту природи від знищення стає світовою тенденцією, а відтак українське суспільство, поступово інтегруючись у світові політичні, економічні та інші процеси, об'єктивно спонукає релігійних діячів до підтримки чи ініціювання заходів з екологічної тематики (кричущий стан екології у більшості регіонів країни стає для цього додатковим стимулом). Адже релігійні організації у багатьох країнах ініціюють та фінансують природоохоронні програми, беруть під свою опіку окремі види флори чи фауни, що зникають [7].

Будучи основними хранителями цінностей цивілізації і необхідними мотиваторами в процесі етичних перетворень, релігії відіграють важливу роль у перегляді концепції стабільного майбутнього. Ось чому вчені закликають духовних лідерів, що представляють різні релігії, активніше сприяти формуванню відповідального, бережливого ставлення до нашої планети.

Другий документ – «Попередження людству» від «Союзу стурбованих учених» – з'явився в 1992 році. Його підписали близько 2000 вчених, у тому числі приблизно 200 Нобелівських лауреатів. Автори попередження вважають, що криза в галузі екології вимагає дотримання нових етичних норм і участі релігійної громадськості.

Світові релігії підтримують партнерські відносини в справі зміни ставлення до природи і становлення екологічної етики, яке ставить за мету формування такого ставлення до природи, при якому вона розглядалася б не просто як джерело ресурсів для людства, але і як колицю всього життя на планеті. Представники різних релігій закликають до захисту навколишнього середовища. Відомі численні випадки участі релігійних діячів у масових громадських акціях, метою яких були посадка дерев, очищення річок або захист різних біологічних видів [9].

Цікавий факт, Католицька Церква була біля витоків всесвітнього екологічного руху. Адже, ще до Міжнародної конференції «Human Environment» («Довкілля людини») у Стокгольмі (1972 р.), яку організувала ООН з метою визначити фундаментальні принципи, які мають регулювати права та обов'язки людей щодо довкілля людини (саме з цієї конференції, вважається, і бере початок сучасний екологічний рух), Папа Павло VI у своєму апостольському листі «Octogesima adveniens» (1971 р.) застеріг людство від руйнування природи.

Метою школи є формування християнської відповідальності за природне довкілля, збереження та розвиток місцевих християнських, екологічних, етнографічних та культурних традицій Карпатського краю, через поглиблене християнсько-екологічне навчання учнів, еколого-освітню пропаганду та практичні природоохоронні заходи.

Багато українських Церков та громадських екологічних організацій підтримали екологічну ініціативу Ради Єпископських Конференцій Європи та Конференції Церков

Європи провести 13.12.2009 спільну молитву за прийняття «кліматичної Угоди», необхідної для порятунку планети. Цю дату багато активістів пропонували для щорічного відзначення «Дня духовного служіння заради збереження життя» [7].

Зусилля українських релігійних організацій, на жаль, на сьогодні ще дуже скромні у висвітленні вищезазначених проблем. Першочерговими завданнями спільних зусиль науковців, освітян, служителів церкви і урядовців у процесі реалізації стратегії гармонійного розвитку людства мають бути: адаптація в Україні європейського досвіду співпраці науковців, освітян і Церкви у вирішенні проблем довкілля; розробка природоохоронних програм співпраці між конфесіями; розробка програм гармонізації теологій і їх узгодження з сучасними філософіями розвитку людства; розробка концепцій співпраці конкретних ВНЗ, наукових колективів з конкретними релігійними навчальними і науковими закладами у вирішенні питань підвищення духовності і культури нації; доповнення концепції екологічної освіти України положенням про співпрацю з Церквою; створення програм «екологічних» проповідей, розробка (разом з вченими–екологами) переліку тем відповідного спрямування; коригування («екологізація») програм навчальних курсів в духовних середніх і вищих навчальних закладах України; організація курсів підвищення «екологічної кваліфікації» священнослужителів (при провідних ВНЗ); створення Координаційного центру співпраці Церкви і науки з питань підвищення духовності і культури для гармонійного розвитку нації; створення постійно діючих робочих груп при релігійних організаціях і при провідних ВНЗ України з питань підвищення екологічної етики, культури, моралі; розробка екологічного Маніфесту.

Священнослужителі всіх рангів і конфесій, спираючись на високий рівень своєї особистої духовності, культури, освіченості, маючи надзвичайно широкий доступ до серця, душ і розуму багатомільйонної пастви, можуть зробити дуже великий позитивний внесок у підняття рівня екологічної освіти і культури нашого народу, допомогти об'єднати націю у розбудові гармонійної екобезпечної держави [2].

Висновки. Головну роль у відродженні духовності та подоланні сучасної екологічної кризи має зіграти освіта. Проте, у розбудові нових ціннісних орієнтирів сьогодення і майбутнього нашою надійною опорою є духовне багатство минулого акумульоване у релігійних віруваннях. Екологічна культура, як кінцева мета екологічної освіти, покликана зіграти вирішальну роль у зміні структури споживання, ставлення людини до природи, життя, поведінки людини в екосистемі. Релігія завжди була потужним джерелом суспільної етики, моралі, свідомості. Нині вона все активніше прилучається до вирішення природоохоронних питань, чим робить велику послугу прикладній екології, сприяє поширенню екологічної освіти і культури.

Релігійні ієрархи повинні взаємодіяти з представниками громадських інститутів, які займаються проблемою захисту навколишнього середовища: вченими, економістами, працівниками сфери освіти і політиками. У створенні цієї творчої рівноваги найважливішу роль належить зіграти релігії.

Список використаної літератури

1. Беляков О.О. Вплив релігії на формування екологічної свідомості / О.О. Беляков // Образ. – К., 2004. – Вип. 5. – С. 5 – 10.
2. Білявський Г.О., Ісаєнко В.М., Сасенко Т.В. Релігія і екологія – джерела екологічної етики і моралі, потужні важелі безпечного розвитку людства [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://mgce.uz.ua/post.php?id=163>
3. Гаврилюк О. Релігія та екологія [Електронний ресурс] – Режим доступу http://lisvisnyk.at.ua/news/religija_ta_ekologija/2014-04-19-463
4. Мучник А.М. Від «екологічної релігії» до менеджменту екології [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://vybor.ua/article/Mirovozzrenie>
5. /vid-ekologichnoyi-religiyi-do-mened-mentu-ekologiyi.html
6. Народні звичаї і традиції як засіб екологічного виховання молодших школярів [Електронний ресурс] – Режим доступу <https://stud-baza.ru/narodn-zvicha--tradits-yak-zasb-ekologchnogo-vihovannya-molodshih-shkolyarv-diplomnaya-rabota-pedagogika>
7. Педагогічний вплив [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://pedagog.profi.org.ua/ru/node/984>
8. Саган О.Н. Проблеми екології у вченні та нинішній практиці церков та релігійних напрямів України [Електронний ресурс] – Режим доступу http://risu.org.ua/ua/index/studios/studies_of_religions/45398/
9. Самарова Л.Р. Географічна складова виникнення та поширення релігій (релігієзнавчий порівняльний аналіз): Автореф. дис. канд. філософських наук: 09.00.11. – Київ, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2008. – 19 с.
10. Шемель І.Г. Екологія і релігія [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://bukvar.su/jekologija/196628-Ekologiya-i-religiya.html>

References

1. Belyakov, A.A. (2004). The influence of religion on environmental awareness. *Obraz (Image)*, 5, 3-7 (in Ukr.)
2. Bilyavsky, G.A., & Isaenko, V.M., & Saenko, T.V. *Religion and ecology - sources of environmental ethics and morality, leverage secure human development*. Retrieved from <http://mgce.uz.ua/post.php?id=163>
3. Gavrilyuk, O. *Religion and Ecology*. Retrieved from http://lisvisnyk.at.ua/news/religija_ta_ekologija/2014-04-19-463
4. Muchnik, A.M. *From the "environmental religion" to environmental management*. Retrieved from <http://vybor.ua/article/Mirovozzrenie/vid-ekologichnoyi-religiyi-do-mened-mentu-ekologiyi.html>
5. *National customs and traditions as a means of environmental education primary school children*. Retrieved from <https://stud-baza.ru/narodn-zvicha--tradits-yak-zasb-ekologchnogo-vihovannya-molodshih-shkolyarv-diplomnaya-rabota-pedagogika>
6. *Teaching effect*. Retrieved from <http://pedagog.profi.org.ua/ru/node/984>
7. Sagan, O.N. *Environmental issues in the teaching and current practice of churches and religious lines Ukraine*. Retrieved from http://risu.org.ua/ua/index/studios/studies_of_religions/45398/
8. Samarova, L.R. (2008). The geographical component of emergence and spread of religions (religious studies comparative analysis): Thesis of candidate of philosophical sciences. *Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka (Taras Shevchenko National University of Kyiv)*, 19 (in Ukr.)
9. Shemel, I.G. *Ecology and Religion*. Retrieved from <http://bukvar.su/jekologija/196628-Ekologiya-i-religiya.html>

LEVKIV Sergiy Petrovych,

graduate student of pedagogy Ivan Franko Zhytomyr state University

e-mail: levkiw@i.ua

PEDAGOGICAL THE INFLUENCE OF RELIGIOUS BELIEFS ON THE FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF THE UKRAINIAN PEOPLE

Summary. *Introduction.* The article aims ascertain pedagogical influence of religious beliefs on the formation of ecological culture and establishment of public environmental movement in Ukraine. Analyzes the essence the concepts of "pedagogical impact", "ecological culture", "religion". Analyzed features of the interaction of religion and ecology.

Purpose. Disclosed prerequisites for the formation of ecological culture of the Ukrainian people in the historical development. Identify forms of cooperation of religious and community organizations with educational institutions.

Results. In the article determined that the main role in the revival of spirituality and overcoming the contemporary of ecological crisis has played Education. However, in the future development of reliable support is the spiritual wealth accumulated in the the last religious beliefs. Ecological culture as the ultimate goal of environmental education, designed to play a pivotal role in changing consumption structure, the relation of man to nature, life, human behavior in the ecosystem. It is noted that religion has always been a powerful source of social ethics, morals, consciousness.

Conclusion. Today, it all more active is attached before solve environmental issues what does a great service for Applied Ecology, promoting environmental education and culture. Attention is focused on the main task of the joint efforts of scientists, teachers, priests and officials in the implementation strategy of harmonious development of mankind.

Keywords: pedagogical impact, religion, environmental crisis, environmental ethics, environmental culture, environmental education, public environmental movement.

Одержано редакцією 20.01.2016
Прийнято до публікації 21.01.2016